

ГЕНІЙ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ

Євген Прісовський. Дороговказ на віки. Літературно-критичні статті. — Одеса: Друкарський дім, 2006. — 182 с.

На жаль, ми і сьогодні сповна не осягнули (тим паче "монографічно", синтезовано-узагальнююче) ту велику роль, значення і "естетичне місце" у розвії національної духовності 60–80-х рр. ХХ ст. неповторної генерації радикально- й ліберально-демократичної критики та літературознавства, освяченої насамперед (уже навіть дещо зміфологізованими) іменами й постаттями Івана Світличного та Івана Дзюби, Михайлини Коцюбинської і Василя Стуса (все-таки його блискуча праця "Феномен доби", бодай андеграундно, але "зробила свою справу"), Віктора Іванисенка, Валентина Мороза, Маргарити Малиновської та ін.

В Одесі наближені тенденції опозиційного літературознавства та критики найбільш виразно прозначилися у працях Василя Фащенко і Євгена Прісовського. Життя, творчість і радикальна громадянська позиція професора Одеського університету Є. Прісовського замолоду були освячені високим істинним патріотизмом, згодом — зріло й мужньо націлені на боротьбу за "трансформацію" Одеської письменницької спілки із майже цілком зросійщеною — в організацію дійсно національну словом, духом і ділом. І це була нелегка, впродовж десятиліть робота: виховати великий гурт молодих поетів, прозаїків, літературознавців і духовно націлити їх; відредагувати та видати більш, ніж сотню їхніх книг... Ні, спочатку відкрити талант, що, можливо, найцінніше для літпроцесу. І тисячі студентів-філологів, котрі понесли у світ слово й знання професора Є. Прісовського...

Одній із найскладніших і мало протрактованих (а часом і замовчуваних, з огляду на ідеологічні ризики) проблем присвячена і остання літературознавча праця Євгена Прісовського "Дороговказ на віки" (назва, на мій погляд, дещо невдала своєю заабстрагованою розмитістю), а саме — питанням багатоаспектних і вельми складних взаємозалежностей та глибинних функціональних "відносин" такої феноменологічної "оди-

ниці", як геній-творець — і процес зародження, генеза, ментально-сакральна сутність Національної Ідеї. Ясна річ, все це реалії Європи середини XIX ст., пори постромантичної "Весни народів", щоправда, нація українська (як і її основоположна ідея), в силу цілого комплексу трагічних обставин, просто "вимушена" була народитися ще в епоху Богдана Хмельницького, себто, в столітті сімнадцятому... Але подалі біля колиски Національної Ідеї щасливо й трагічно водночас постав геній Шевченка, він — її духотворне і найвище втілення, він — найбільший і найревніший оберіг її; він оживив-розпросторив крила ідеї та водночас укоренив її в сутність, у серце-душу чи не кожного українця; а Національна Ідея "навзаєм" ніби підняла Шевченка, як і Франка та Лесю Українку, на вершини світового духу. Це тільки одна з іпостасей-зрізів книги, власне, її проблематики: "Дороговказ на віки" нагадує мені своєрідну монографію із літературно-пошукових статей, шкідців та етюдів, зате об'єднаних виразною наскрізною естетичною парадигмою, що пульсує у кожному своєму сегменті. Літературознавець методами зіставлень, аналогії, чіткого аналізу та підчас інтуїтивних інтерпретацій намагається досягнути сам процес зародження і генези Національної Ідеї у світі Шевченка: так геній його "сам од себе засвітився" "антиципаційно", як би сказав Гете, себто, "вроджено", але Є. Прісовський аналізує інші, також важливі чинники формування духовного світу поета: це — насамперед славна і трагічна самопам'ять української історії, що вулканічно вторгнулась у мислення поета, стала його кореневищем і ядром; це — надзвичайно багата й розмаїта система мотивів і посилянь, внутрішніх спонукань і каталізаторів духу, котрі поступово трансформувалися у глибоко індивідуалізовані філософемі та міфологеми, перетілюючись в усталені етичні й естетичні закони митця; зрештою, це і максималістські пориви генія зорієнтувати свою націю, її екзистенцію у вічно ворожих їй часах і просторах світу...

Ще одну, дотичну до вищевомовленого, надзвичайно складну (навіть для сучасної філософії) проблему аналізує Євген Прісовський: взаємозалежність "двох моделей свобод" — "Я" і нації: "Шевченка постійно хвилює проблема внутрішньої свободи особистості (як однієї із складових Нації) як перемоги і над самим собою, і над оточуючим тебе рабським середовищем, — пише дослідник і продовжує: — Шевченко виробляє в собі активне почування, мислення, що ведуть до активного діяння, спрямованого на перетворення світу. Вищий прояв такої свободи, котра протистоїть рабському животінню на так званій "волі", відчуваємо у вірші "Минають дні, минають ночі..." В першій

строфі — тяжкий, болочий роздум, а в другій — гіркі прокльони на найвищій ноті. Шевченко свідомо добирає такі слова, котрі мають пробудити в... рабові громадянина, бо в них — заряди могутньої емоційної сили: "Гнилою колодою по світу валяться..." Тричі експресоване дієслово "спати"... підсилює заперечення байдужості людського загалу та й багатьох інтелігентів, що лише гралися в свободолюбство".

Так, Шевченко зрушив націю до осягнення самої себе, до битви за кінечну свободу, і знову кров історії та майбуття запульсувала у козацькому естві...

Сказано ж бо начеб про грядуще феніксне Відродження України і водночас про кривну парадигмальну споеднаність (і різність) великої національної Трійці: Шевченко — Франко — Леся Українка, чийми зусиллями головне здійснювався отой Ренесанс: "...дух наш незнищений; він продовжує творити від вічності до вічності. Він сходить разом із сонцем, котре пецає тільки для нашого земного зору, а насправді ж ніколи не заходить, і безнастанно продовжує світити".

Виходячи з контекстів дослідження Є. Прісовського, можна з певністю говорити, що І. Франко, який великою мірою таки вирвався з "поля тяжіння" впливів і канонів Т. Шевченка, вже на оновлених естетико-філософських рівнях доклав титанічних зусиль для плідної "європеїзації" національного духу й культури; саме його енциклопедичний геній додав нації нових "інтелектуальних перспектив", саме Великий Каменяр і "яко поет" не гордував соціологічними, "буденними" студіями в царині прекрасного, але завжди "центром центрів" його поезії була трагічна екзистенція людини української. "Ключ до повного розуміння душі автора, — йдеться в есеї Є. Прісовського "Дослідження діалектики душі в ліриці Івана Франка 1890–1900-х років", — дає передостанній вірш "Зів'ялого листя", що випадає з суто інтимної настроєності збірки й дає уявлення про філософську, соціально-етичну програму Франка: — "Самовбивство, се трусість". Поет ставить проблему морального закону, який керує людиною, і вважає, що сама людина, якщо вона чинить свідомо, є для себе найвищим моральним законом. Тільки вона та ще її однодумці мають право на оцінку її вчинків, на вищий суд, що й буде найсправедливішим".

Можна сперечатися і з поетом, і з критиком в абсолютній об'єктивності цього морально-етичного "постулату", але не відмовиш літературознавцю в оновлених, не скомформованих підходах до сутності проблеми.

Дві статті в книзі Є. Прісовського "Волинське й загальноукраїнське начала в поезії Лесі Українки" та "Мотиви сумніву, віри й пророцтва в ліриці..." "висвітлюють знову ж таки ще незвідані грані феномену великої поетеси: так, на переконання літературознавця, одна з найбільших заслуг Лесі Українки в тім, що вона, як ніхто інший до неї, рішуче відкрила "інтертекстуальну браму" в інші естетичні світи, в мистецтво західноєвропейське; в тім, що вона так інтелектуально-інтенсивно працювала на помежах різних культур, тим самим підносячи роль рідної поезії на нову височінь. Як і в Шевченка, Національна Ідея в Лесі Українки наближена до свого реального революційного втілення; поетеса "нострадамусно" й тривожно зазирає углибнь того майбутнього "вселенського" катаклізму", навіть пророкує варіанти й наслідки здійснення революції на українським "кривавім полі" (Павло Тичина): "Леся Українка пророкує можливість трагічного варіанту розвитку революційних подій, коли відразу ж за повіюм весни "повіяв зимний вітерець", коли ще виразніше стало видно, що в новій будові (постреволюційній — А. К.) немає нічого нового, що це та ж стара, тісна й цвіла темниця, але мить, ковток свободи на початку революції... загострили тепер відчуття бруду, нечисті, ще яскравіше висвітлили "всю страшну трагедію обличчів невільницьких". Нагнітаючи риторичні запитання..., Леся творить фантазмагоричний і пронизливий "образ омани", якою може обернутися (і, як ми знаємо, обернулася в нашій країні) весна революції, — резюмує дослідник. — Вона пророкує... реальну загрозу не тільки спаду, а й переродження революції, загрозу застою й повороту до найтемніших часів".

Внутрішня, змістовна парабола "Дороговказу на віки" — ємка, простора, пошукова; своїми контекстами охоплює вона і недостатньо ще інтерпретований досвід і координати національного "молодого модернізму" (П. Карманський, Б. Лепкий, О. Ольжич...), і пізнавально вторгається в духовно-естетичний світ шістдесятників: від проблем історичної пам'яті в дзеркалі літератури (як головного архетипного кореневища Національної Ідеї) в поезії Ліни Костенко — до "трагічного прометеїзму" у творчості В. Стуса, В. Симоненка, М. Вінграновського...

"Антиципаційно" (також) передчуваю, що "Дороговказ на віки" Євгена Прісовського — лише пролог до нового літературознавчого, синтезованого дослідження.

Анатолій КОЛІСНИЧЕНКО